

ÖZBEKİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN ARTMA NEDENİ YABANCI İMTİYAZLAR MI?
IS FOREIGN CONCESSIONS THE REASON FOR THE INCREASE IN FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN UZBEKISTAN?

İlknur ÇEVİK TEKİN
Selçuk Üniversitesi, İşletme Bölümü

ÖZET

Özbekistan, Orta Asya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan 32 milyondan fazla nüfusu ile bölgedeki en geniş tüketici pazarını oluşturmaktadır. Elverişli coğrafi konumu ve en büyük pazarlara yakın olması, Özbekistan'ı yabancı yatırımcılar için cazip hale getirmektedir. Özbekistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında ülkenin toplam ihracatının %70'inden fazlasını ham maddeler oluşturuyorken, ihracatın çeşitlendirilmesi ve artırılmasına yönelik çok sayıda reform sonucunda, Özbekistan günümüzde katma değerli ürün ihraç eden, üstelik ihracatın %76'sı tamamlanmış ve yarı mamul ürünlerden oluşan bir ülke haline gelmiştir. Son yirmi yıl içerisinde Özbekistan'ın ihracatı 30 kattan fazla artmıştır. Devlet, ihracat yapan şirketleri desteklemek ve ihracat hacmini artırmak için birtakım vergi muafiyetlerini getirmiştir. İhracatçı işletmeler ÖTV'den muaf tutulmuştur ve KDV oranı "0"dır. Ayrıca, ihracatçı işletmelerin gelir vergisi, emlak vergisi ve tek vergi matrahı diğerlerine göre daha düşük hesaplanmaktadır. Ülkede ticareti kolaylaştırmak amacıyla gümrük vergi ve harçlarının büyük bölümü ya kaldırılmış ya da önemli oranda azaltılmıştır. Liberalleşme politikaları etrafında yabancı imtiyazların Özbekistan'da doğrudan yabancı yatırımları artırdığını ortaya koymak amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Yabancı

ABSTRACT

Uzbekistan is the largest consumer market in the region with a population of more than 32 million, accounting for about half of Central Asia's population. Its convenient geographical location and proximity to the largest markets make Uzbekistan attractive to foreign investors. In the first years of Uzbekistan's independence the country's total exports more than 70% of raw materials when creating the increase and diversification of exports as a result of numerous reforms, Uzbekistan today, value-added products exporting and exports 76% of completed and semi-finished products of the country has become. Over the past two decades, Uzbekistan's exports have increased more than 30-fold. The state has introduced a number of tax exemptions to support exporting companies and increase export volume. Exporters are exempt from SCT and the VAT rate is equal to "0". In addition, the income tax, property tax and single tax base of exporting enterprises are calculated lower than others. In order to facilitate trade in the country, most of the customs duties and duties were either abolished or significantly reduced. This study was conducted around liberalization policies in order to show that foreign concessions increase foreign direct investment in Uzbekistan.

Keywords: Uzbekistan, Foreign

1. GİRİŞ

Dünyadaki küreselleşme hareketleri ülkeler arasındaki sınırları kaldırıp, ekonomi ve ticaret politikalarındaki serbestlik ve farklı ekonomiler arasındaki bütünleşme sermayenin serbest dolaşımını sağlamaktadır. Sermaye sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar sermaye eksikliğini gidermenin en etkili yoludur. Özbekistan'da da ülke ekonomisine ileri teknoloji ve yabancı yatırımların teşvik edilmesi yönünde kararlar alınmaktadır. Başta vize muafiyeti olmak üzere özellikle son birkaç yıldır yabancı yatırımcıyı teşvik edici adımlar atılmaktadır. Yabancı yatırımcıyı çekmek için yapılan imtiyazların Özbekistan'da doğrudan yabancı yatırımın artmasına neden olduğu düşüncesi ile yapılan bu çalışmada, kavramlar ile ilgili kısa açıklamalar yapıldıktan sonra Özbekistan'da doğrudan yabancı yatırımın artma nedenleri irdelenip, yabancı imtiyazların söz konusu yatırımlara etkisi ortaya konacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal açıdan yabancı kavramı, yabancı yatırımcı, doğrudan yabancı yatırım ve imtiyaz kavramları kısaca açıklanacaktır.

2.1. Yabancı

Tdk, yabancı kelimesini “başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi” olarak tanımlamaktadır. Cornu (2000)’e göre bulunduğu ülkenin vatandaşı olmayan kişilerle “yabancı” denir. Devletler Hukuku Enstitüsünün 1892 ‘de Cenevre toplantısında yapılan tanımı yabancı kavramı ile ilgili genel kabul görmüş bir tanımdır. Enstitü, “bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kişi” ye yabancı demiştir. 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’na göre, “Yabancı: Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişiyi ifade eder”.

2.2. Yabancı Yatırımcı

OECD (2008)’e göre yabancı yatırımcı olmak için bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmenin oy hakkının en az %10’luk kısmını doğrudan ya da dolaylı olarak edinmiş olmak gerekmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımcı aşağıdakilerden herhangi biri olabilir

- Bir şahıs,
- Birlikte hareket eden şahıslar,
- Anonim şirket,
- Kamu ya da özel teşebbüs,
- İlgili şirketler grubu
- Bir hükümet organı,
- Sivil toplum kuruluşu,
- Oy oranı yüzde 10’dan fazla olmak kaydıyla yukarıdakilerden herhangi birinin kombinasyonunun en az %10’luk kısmını doğrudan ya da dolaylı olarak edinmiş olan kuruluştur.

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım

Yabancı ülkelerde elde edilen veya kurulan bina, arazi, fabrika, üretim tesisi gibi maddi değerlere Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) denilmektedir. Bir işletmenin üretimini kendi ülkesinin dışına yaymak amacıyla, başka bir ülkede üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması, doğrudan yabancı yatırıma örnektir (Arıkan, 2006: 8). DYY, üretimin ulus ötesi şirketler ya da girişimciler tarafından başka ülkelere yayılmasını ifade eder (Aytemiz, 2009: 190). Doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak başka bir ülkede şubeler, iştirakler, bağlı ortaklıklar, birleşmeler, iktisaplar, sıfırdan işletmeler kurulması yollarıyla yapılan yatırımlar şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kılınçer, 2019: 9). Yabancı sermayeye duyulan ihtiyacın nedeni, yeterli büyüme hızına ulaşabilmek için gerekli olan ülke sermayesinin yetersiz olmasıdır. Özellikle sermaye birikiminin yetersiz olduğu az gelişmiş ve gelişme aşamasındaki ülkeler, ekonomik kalkınma ve büyümelerini sağlayacak yatırımları belirlemek için dışarıdan borçlanmak yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmektedir (Çütçü ve Kan, 2018: 2).

2.4. İmtiyaz

TDK’ya göre imtiyaz, “ayrıcılık; bir işin başkaları yapamamak üzere, özel izin ile bir kimseye veya bir kuruluşa verilmesidir”. Latince “concessio”, “concedere”, fiilinden gelen imtiyaz, İngilizcede ve Fransızcada “concession”, İspanyolcada “concesion”, Almandada “konzession”, Rusçada “konzéssia”, İtalyancada ise “concessione” kelimeleriyle ifade edilmektedir (Örsten Esirgen, 2010). İnalçık (2000)’ın imtiyaz tanımı; “Sözlükte ‘ayrıcılık, üstünlük’ anlamına gelen imtiyaz kelimesi (çoğulu imtiyazat), bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği bazı iktisadi hak ve ayrıcalıkları ifade eder.” şeklindedir.

3. ÖZBEKİSTAN’DA YABANCI YATIRIMLARIN ARTMA NEDENLERİ

Özbekistan, Orta Asya’nın en kalabalık ülkesi olmasının yanı sıra tarihsel derinliği ve sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarıyla gelecek vadeden ve ticari anlamda büyük fırsatlara sahip olan bir ülkedir (Hepaktan ve Çılbant, 2016: 106). Ülkenin genel olarak yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilme

nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (<https://www.sondakika.com>, <https://www.aa.com.tr>, <http://www.sanayicidergisi.com.tr>, <http://www.ikmib.org.tr>, <https://www.corlutso.org.tr>)

- Ülkenin enflasyon oranı tek haneli olması yabancı yatırımcıları etkilemektedir. En çok ithalat yapan ülkeler Çin, Bangladeş, Türkiye, İran, Polonya, Portekiz ve Rusya'dır. Özbekistan'da 231 şirket kuran Türkiye, 2019 yılı ilk yarı verilerine göre yabancı sermayeyle en çok şirket kuran ülkeler arasında Çin ve Rusya'nın ardından 3. oldu.

Tablo 1. Türkiye ile Özbekistan Ticareti

Göstergeler	2017	2018	Büyüme oranı
Dış ticaret	1 552,4	2 171,7	%40
Özb. İhracatı	877,8	936,2	%6,7
Özb. İthalatı	674,6	1 235,5	%83,1

Kaynak: <https://www.corlutso.org.tr>

- Özbekistan Cumhuriyeti'nin Vergi düzenlenmesine göre, mikro ve küçük işletmeleri, tek bir vergi ödeme temelindeki genel vergi ve diğer zorunlu ödeme yükümlükler yerine basitleştirilmiş vergilendirme biçimini seçebilme olanağı sunulmaktadır.. Son yirmi yılda, ülkedeki vergi yükü üç kat azaltılmıştır. Özbekistan'da temel Kurumlar Vergisi oranı %7,5, küçük işletmeler için Tek Vergi oranı sadece %5'tir
- Özbekistan topraklarında mineral ve doğal kaynaklarının büyük rezervlerine sahiptir. Özbekistan, altın, bakır, gümüş, kurşun, çinko, volfram, nadir metaller ve diğer kaynakları açısından zengindir.
- Özbekistan, doğal gaz ve petrol, kömür ve uranyum kaynak rezervleri konusunda dünyada 10 ülke arasında yer almaktadır. Örneğin dünyanın en büyük 7'nci doğalgaz, 4'üncü uranyum, 6'ncı pamuk üreticisi ve 2'nci büyük pamuk ihracatçısı konumunda bulunmaktadır. Dünyanın en iyi pamuğuna sahip olan Özbekistan hazır giyimi ithal etmektedir. Birkaç Türk girişimcinin dışında iplik fabrikası dahi bulunmamaktadır.
- Ülkede üretilen elektro enerjisinin fiyatı, gelişmiş ülkelerde endüstriyel tüketicileri tarafından ödenen ortalama fiyatından 4 kat altındadır
- güneş, rüzgar, katı atıklardan üretilen alternatif enerji kaynakların sınırsız potansiyelde üretimi sağlama gibi ek olanağı sunmaktadır. Bu enerjiler, yıllık 51 Milyar ton hacmindeki petrolden elden edilen enerjisine eşit değerdir.
- Özbekistan'ın elverişli coğrafi konumu ve büyük pazara yakın olması yabancı yatırımcıları için teşvik edicidir. Örneğin meyve suyu fabrikası kuran işletmelerin tüm pazara satma şansı bulunmaktadır.
- Özbekistan'da serbest bölgede muaf tutulan vergiler: Arazi vergisi, emlak vergisi, kurumlar vergisi, tek vergi, gümrük vergisi, sosyal alt yapı aidatları, yol Fonu aidatları, bütçe dışı fonuna zorunlu aidatlarıdır.
- Yabancı yatırımcı iştirakiyle kurulacak işletmelerdeki yabancıların payının en az yüzde 30 olma zorunluluğu da yüzde 15'e indirilirken, yabancı sermayeli işletmelerde yabancı özel şahısların iştirakini kısıtlayan ve sadece yabancı tüzel şahısların yer alabileceği talebi de iptal edildi.
- 1 Şubat 2019'da 45 ülkenin vatandaşına 30 günlük vize muafiyeti, 76 ülkenin vatandaşına sadeleştirilmiş vize imkânı tanımıştır. Ayrıca aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 109 ülkenin vatandaşına konut satın almaları durumunda ikamet izni verilmesini kararlaştırmıştır
- Ülkedeki yabancı yatırımcılara 1 Mart 2019'dan itibaren "yatırım vizesi" vermeye başlanmıştır. Özbekistan'da en az 3 milyon dolarlık yatırım yapana 10 yıllık oturma izni verilmiştir. Ayrıca yabancı yatırımcı ve aileleri için de geçerli olacak "yatırım vizesi" ileride uzatma hakkı ile 3 yıllığına verilmiştir. Yatırım vizesi" sahibi veya oturma izni alan yabancılar, bu uygulama kapsamında Özbekistan vatandaşlarının yararlandığı tıbbi, eğitim ve diğer sosyal haklardan yararlanabiliyorlardır. .
- Ülkede yabancı yatırımcıları için geniş çaplı hukuki teminat ve imtiyaz sistemi oluşturularak, yabancı yatırımlarla şirket faaliyetlerini teşvik edilmesini sağlayacak entegre bir sistem tasarlanmıştır.1998 yılında kabul edilen vergi yasasına göre yabancı sermaye ile yeniden üretim

şirketi olarak kurulacak işletmeler, vergi ödemelerini 5 yıl boyunca kuruldukları tarihte yürürlükte olan oranlarda ödeme hakkına sahip olacaklardır.

- Ülkenin yabancı para yönetimi ile ilgili politikalarında liberalleşme politikaları dikkat çekicidir. Örneğin önceden ihracatçıların yabancı para gelirlerinin ¼'ünü devlete satmaları gerekiyorken şu an gelirin tamamı ihracatçıya aittir. Özbekistan para birimi olan Somunun ABD doları karşısında kuru kontrol altındaydı şu an ise kur piyasa tarafından belirlenmektedir.

4. SONUÇ

Özbekistan'ın 2016 yılı Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYİH) 2018 yılına göre % 3,5 büyüme oranıyla 194.809 milyar Sum'a ulaşmıştır. GSYİH içinde özel sektörün payı ise % 82.9 olarak gerçekleşmiştir. USGS (ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi) Merkezi verilerine göre, Özbekistan altın üreten ülkeler arasında yedinci sıradadır. Orta Asya'daki birleşik enerji güç kaynağı toplam kapasitesinin yaklaşık % 50'si Özbekistan'dadır. Ülkenin elektrik enerji gücü 11.264 MW olup toplam 11.000 MW güce sahip olan 39 santral mevcut ve bu santraller 55 milyon MW/s miktarda elektrik üretebilme potansiyeline sahiptir. 2019 yılı ilk altı ayında Özbekistan'a giren yabancı sermaye hacminin 5.6 milyar dolar olduğu açıklanmıştır. Bu veriler Özbekistan ekonomisinin büyüdüğünü ve üstelik ülke ekonomisinin yabancı sermaye yatırımları ile büyüdüğünü göstermektedir. 1 Temmuz 2019 itibarıyla ülkedeki yabancı sermayeli şirketlerin toplam sayısı 9 bin 14'e iken 2018 yılında ülke genelinde yabancı sermayeli 2 bin 385 işletme kurulmuştur. Yabancı sermayenin artışında da, finansal açıdan büyüme ile ilgili de ülkenin yabancı yatırımcılara sağladığı imtiyazların neden olduğu açıktır. 1998 yılında kabul edilen Yabancı Yatırımlar Yasasında yapılan değişikliğe göre, yabancı sermaye ile yeniden üretim şirketi olarak kurulacak işletmeler, vergi ödemelerini "5 yıl boyunca kuruldukları tarihte yürürlükte olan oranlarda ödeme hakkına sahip olacaktır" yasası ile birlikte ülke, yabancı sermayeye kapılarını açmıştır. Özbekistan özellikle son birkaç yıldır politikalarını yabancı yatırımcıyı ülke ekonomisine dâhil edecek şekilde liberalleşmeyi destekleyerek uygulamaktadır. Üç yıllık yatırım vizesi uygulaması, vergi muafiyetleri gibi uygulamalar yabancı yatırımcılar için Özbekistan'ı oldukça cazip hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arıkan, D. (2006), Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul: Arıkan.
2. Aytemiz, S. (2009), "Küreselleşme Koşullarında Dünya Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Genel Bir Bakış", Toplum ve Demokrasi Dergisi, Cilt.3, Sayı.6, 189-202.
3. Cornu (2000), Vocabulaire Juridique, Paris; PUF.
4. Çütçü, İ , Kan, E . (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. Sakarya İktisat Dergisi , 7 (3) , 1-21
5. Hepaktan, E , Çılbant, C . (2000). "Gümrük Birliği Sürecinde Serbest Bölgelerimizin Dış Ticaretimizdeki Yeri". Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 6 (1) , 201-220
6. http://www.ikmib.org.tr/files/downloads/CHEMIST_43.pdf
7. <http://www.sanayicidergisi.com.tr/firsatlar-ulkesine-yatirim-yapmak-ister-misiniz-makale,662.html>
8. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ozbekistan-da-en-cok-sirket-kuran-ucuncu-ulke-/1535041>
9. https://www.corlutso.org.tr/uploads/docs/uzbekistan_presentation_.pdf
10. <https://www.sondakika.com/haber/haber-ozbekistan-dan-yabanci-yatirimciya-vize-jesti-11666084/>
11. İnalçık, H., "İmtiyazat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:22, İstanbul, 2000.
12. Keleş, G. (2007), DYY Yatırımlar Kanununda Yabancı Yatırımcıya Sağlanan Kolaylık, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
13. Kılınçer, B., (2019), Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin Türkiye'nin finansal göstergeleri üzerine etkileri, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), Malatya.
14. OECD (2008). OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Fourth Edition
15. Örsten Esirgen, S. (2010), Osmanlı Devleti'nde yabancılara verilen kamu hizmeti imtiyazları , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara